

ПОТЕНЦІАЛ ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ

ГОРОБЕЦЬ Ілля

Хмельницький національний університет
НЕСТОРИШЕН Ігор
кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0003-0765-195X>
e-mail: nestor_nema@ukr.net

В статті досліджено особливості інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні засобами залучення їх до туристичного підприємництва. Авторами зазначено, що до першочергових завдань на рівні держави слід віднести розроблення механізмів їх економічної та соціальної інтеграції до нових умов проживання в приймаючих територіальних громадах. Зауважено, що близько 15 % ВІПО (орієнтовно 745 000) не планують переїжджати, а прагнуть інтегруватися за місцем поточного перебування у якості довгострокового рішення. Авторами проаналізовано співвідношення категорій «туристичний потенціал» і «потенціал туризму», а також узагальнено компонентний склад потенціалу туризму в контексті соціальної та економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: туризм, туристичне підприємництво, інтеграція, внутрішньо переміщені особи

THE POTENTIAL OF TOURISM IN THE CONTEXT OF THE INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS: SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS

HOROBETS Illia, NESTORYSHEN Ihor

Khmelnyskiy National University

In the current conditions of Russian aggression in Ukraine, the issue of finding directions for the economic recovery of Ukraine and reviving its economic potential is becoming urgent. Active hostilities have led to significant mass movements of citizens who leave their homes in search of safety and protection, which creates a significant burden on the state budget in the form of various forms of financial assistance to internally displaced persons. Therefore, the development of mechanisms for their economic and social integration into the new living conditions in the host territorial communities should be included among the priority tasks at the state level. One of these tools is the development of a set of measures to attract such persons to the development of tourism entrepreneurship, because a significant amount of tourism and recreation resources is concentrated in Ukraine.

The purpose of the study is to systematize the international experience of supporting displaced persons through the development of tourism entrepreneurship, as well as to develop recommendations for the development of tools to support internally displaced persons in Ukraine.

According to the authors of the study, the conceptual content of the category "tourism potential" refers to hidden opportunities for the development and growth of the tourism industry within a specific region. It includes a specific list of resources, historical sites, infrastructure and services that can be used to attract visitors and stimulate tourism-related activities. Assessing the potential of tourism involves identifying these assets, determining their ability to generate economic benefits, create employment opportunities, enhance cultural exchange and promote sustainable development. Ultimately, realizing the potential of tourism requires effective planning, investment, interaction of central executive authorities with local territorial communities, marketing and management strategies to utilize available resources and transform them into successful tourism experiences and destinations.

In general, tourism entrepreneurship can promote social cohesion and integration by bringing together migrants and residents of host territorial communities in joint tourism activities and initiatives, which will give them the opportunity to feel a sense of belonging and recognition, reducing social isolation and promoting economic and social integration.

Key words: tourism, tourism entrepreneurship, integration, internally displaced persons, refugees

ГОРОБЕЦЬ, І., & НЕСТОРИШЕН, І. (2024). ПОТЕНЦІАЛ ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ. *Development Service Industry Management*, (2), 15–21. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(2\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(2))

HOROBETS, I., & NESTORYSHEN, I. (2024). THE POTENTIAL OF TOURISM IN THE CONTEXT OF THE INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS: SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS. *Development Service Industry Management*, (2), 15–21. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(2\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(2))

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах агресії рф в Україні актуалізуються питання пошуку напрямків економічного відновлення України та відродження її економічного потенціалу. Активні бойові дії зумовили значні масові переміщення громадян, які лишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту, що створює значні

навантаження на державний бюджет у вигляді різних форм фінансової допомоги внутрішньо переміщеним особам. Тому, до першочергових завдань на рівні держави слід віднести розроблення механізмів їх економічної та соціальної інтеграції до нових умов проживання в приймаючих територіальних громадах. Одним з таких інструментів є розроблення комплексу заходів щодо залучення таких осіб до розвитку туристичного підприємництва, адже в Україні зосереджено значну кількість туристично-рекреаційних ресурсів. Реалізація такого проєкту дозволить, з однієї сторони, значно покращити процес адаптації таких осіб до сучасних реалій життя, з іншої – забезпечити економічне відновлення певних регіонів шляхом активізації як туристичного підприємництва, так і суміжних видів діяльності (готельно-ресторанний бізнес, крафтове виробництво тощо). В Україні вже є успішні приклади започаткування та розвитку внутрішньо переміщеними особами підприємництва у сфері туризму, проте ці випадки носять одиничний характер і потребують системної підтримки як на рівні держави, так і територіальних громад.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відмітимо, в сучасній науковій літературі існує значна кількість публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців щодо використання туристичного підприємництва в якості інструмента інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, зазначені тематики у своїх працях досліджують Закірова С. [3], Freudenberg J. [8], Harima A. [9], Nijhoff K. [11], Newman A. [12] та інші науковці.

ВИДЛЕННЯ НЕВИРИШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

В той же час, незважаючи на значну кількість публікацій, на сьогодні не вирішеними є питання механізмів інтеграції внутрішньо переміщених осіб через розвиток туристичного підприємництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є систематизація міжнародного досвіду підтримки переміщених осіб через розвиток туристичного підприємництва, а також розробка рекомендацій щодо вироблення інструментів підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Починаючи з 2014 р. Україна протистоїть збройній агресії РФ, внаслідок якої певна частина території нашої країни є анексованою, інша – тимчасово окупованою. Повномасштабне вторгнення й активні бойові дії після 24 лютого 2022 р. та запровадження воєнного стану в Україні зумовили значні масові переміщення громадян, які лишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб, з них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території) (рис. 1.) [1, 4, 5].

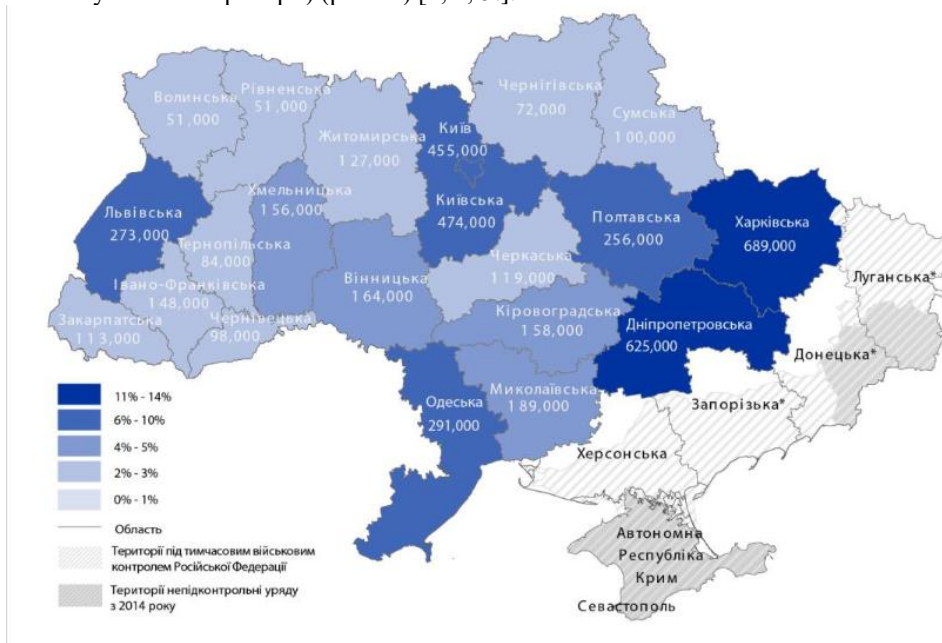

Рис. 1. Оцінка місця перебування внутрішньо переміщених осіб за областями

Джерело: [1, 4, 5]

В умовах надзвичайних викликів та загроз, що постали під час війни, значного навантаження на державний бюджет України, формування у громадян цілого спектру нових потреб, які вимагають своєчасного й ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування, на рівні держави розробляються певні заходи щодо забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, адже обсяги їх бюджетного фінансування склали понад 52,8 млрд гривень у 2022 р. та понад 73,3 млрд грн у 2023 р [13]. Зазначені обсяги фінансування є вагомою статтею видатків державного бюджету і в умовах зменшення дохідної частини бюджету України існує ризик зниження обсягів фінансування цієї статті видатків внаслідок їх оптимізації, що може створити серйозні проблеми для забезпечення життєво необхідних потреб ВПО. В той же час, на кінець 2023 р. лише 40 % ВПО мали роботу, включно з 4 % самозайнятих осіб. Для порівняння, рівень зайнятості серед непереміщеного населення вищий – більше 50 %. Це свідчить про те, що вимушене переміщення поставило перед ВПО більш серйозні виклики в плані пошуку можливостей працевлаштування від початку війни [2].

За результатами опитування, проведеними експертами International Organization for Migration (Міжнародна організація міграції, далі – «ІОМ») у 2023 р., близько 15 % ВПО (орієнтовно 745 000) не планують переїжджати, а прагнуть інтегруватися за місцем поточного перебування у якості довгострокового рішення. Змістовними є результати опитування ВПО щодо переліку потреб для успішної інтеграції у новому середовищі, зокрема, найбільш згадуваною інтеграційною потребою в усій підвибірці була грошова підтримка (56%), третина переміщених чоловіків також висловили потребу у підвищенні власних можливостей забезпечення доходу (наприклад, шляхом професійного навчання). Переміщені жінки частіше повідомляли про потребу в доступі до безпечного і недорогого житла, а також основних медичних та інших послуг. Зауважимо, за результатами Звіту ІОМ, найвищий заявлений рівень зайнятості серед ВПО у місті Києві, Херсонській та Миколаївській областях (близько 56-58 %) [4]. Крім того, приблизно половина переміщених осіб віком від 18 до 64 років у південних регіонах повідомили, що мають роботу, тоді як у решті регіонів цей відсоток значно нижчий – близько 30% від загального числа опитаних ВПО в кожній місцевості повідомили про своє працевлаштування. Зауважимо, крім економічної інтеграції ВПО в Україні, важливого значення набувають питання їх соціальної адаптації до проживання у нових територіальних громадах, адже внаслідок кризи переміщення численні громади по всій Україні зазнали припливу людей і сімей із інших регіонів. Це зумовило підвищене навантаження на державні послуги, ринки товарів, житла та праці, а також на розподіл гуманітарної допомоги та системи соціального захисту, збільшуючи потенційну напругу між різними групами населення. За інформацією звіту, у питанні щодо ставлення до прибуття людей із інших регіонів України до їхніх громад унаслідок поточної війни майже всі опитані непереміщені особи (89 %) висловилися позитивно. Значно менший відсоток повідомив про нейтральне (4 %) чи негативне (2 %) ставлення.

Отже, до першочергових завдань у сфері державної політики України щодо ВПО слід віднести необхідність розроблення та імплементації програм і заходів, спрямованих, з однієї сторони, на забезпечення їхнього соціального захисту, з іншої – соціальну та економічну інтеграцію в суспільство з метою їх становлення повноцінними учасниками громадського життя територіальних громад. В цьому контексті, особливо актуальним є вивчення міжнародного досвіду соціальної та економічної інтеграції переселенців.

Аналіз зарубіжної наукової літератури з питань «підприємництва біженців» (refugee entrepreneurship) свідчить про значну кількість публікацій у цій сфері. Інтерес до цієї теми експоненціально зріс із середини 2010-х років, коли мільйони людей покинули такі країни як Сирія та Ірак через військові конфлікти, в результаті чого Європа зазнала найбільшого потоку біженців у своїй сучасній історії. Останніми роками, внаслідок політичної нестабільності та війни, продовжується міграція біженців із таких країн світу, як Афганістан та Україна, тож протягом останнього десятиліття підприємницька діяльність, започаткована біженцями у приймаючій країні привертала все більшу увагу дослідників та науковців [8, 9, 11, 12].

Зауважимо, теоретичні засади здійснення підприємницької діяльності переселенцями необхідно розглядати в контексті теорії «змішаної вбудованості» А. Харіма (mixed embeddedness theory, A. Harima), основна ідея якої полягає в тому, що успішна інтеграція переміщених осіб залежить від якості їхньої взаємодії з різними типами вбудованих (embedded) мереж: економічними, соціальними, культурними тощо. Змішана вбудованість вказує на те, що ці мережі часто переплітаються, взаємодіючи одна з одною, і впливають на процеси інтеграції більш складним чином, аніж це може здатися на перший погляд. А. Харіма визначив шість різних моделей, за якими підприємці-переселенці спиралися на свою залученість у різноманітні контексти для розвитку підприємницьких можливостей [9]:

- створення цінності за допомогою ресурсів із рідної країни;
- функціонування як посередник між приймаючою та рідною культурами;
- участь у соціальному підприємстві для підтримки інтеграції переселенців;
- використання кваліфікації та досвіду, отриманих у своїй країні, для відкриття бізнесу;
- вирішення проблем у своїй країні, використовуючи свій досвід у приймаючій країні;
- впровадження творчих інновацій.

Положення зазначеної теорії є вкрай актуальними для України, адже можливості соціальної та економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб через механізми розвитку туристичного підприємництва дозволять краще розуміти природу інтеграційних процесів.

Важливою умовою є створення сприятливого середовища для їхньої інтеграції, включаючи доступ до ринку праці, освіти та медичних послуг, а також підтримку у підприємництві та культурній адаптації. Тож в багатьох країнах світу розроблені відповідні міжнародні програми підтримки підприємництва серед переселенців. Зауважимо, такі міжнародні програми являють собою певні ініціативи, спрямовані на допомогу у започаткуванні та розвитку власної справи в приймаючих країнах. Ці програми орієнтовані на потенціал підприємців-переселенців для розвитку територіальних громад, створення робочих місць та сприянню інноваціям. Вони надають різні форми підтримки та ресурси, щоб допомогти таким особам долати виклики підприємництва та досягати успіху в бізнесі (навчання підприємству, доступ до фінансування, наставництво, юридична підтримка, доступ до ринку та просування, підтримка інтеграції) (табл. 1).

Таблиця 1.

Міжнародні програми підтримки переселенців через розвиток підприємництва

Назва програми	Ініціатор	Суть програми
<i>загальні</i>		
UNHCR Livelihoods Programming	Агентство ООН у справах біженців (UNHCR, the UN Refugee Agency)	пропонує різноманітні програми з підтримки підприємництва для біженців. Ці програми можуть включати забезпечення доступу до навчання та професійного розвитку, надання кредитів та мікрофінансування, підтримку у залученні до ринку праці та в створенні власних підприємств
UNDP Refugee Employment and Entrepreneurship Programmes	Альянс із працевлаштування біженців Всесвітнього економічного форуму (The World Economic Forum, the Refugee Employment Alliance)	займаються розвитком підприємництва та створенням робочих місць для біженців. Вони можуть надавати фінансову підтримку, консультації з бізнесу та менторство для біженців, які хочуть розпочати власний бізнес або знайти роботу
ILO Start and Improve Your Business Programme (SIYB)	Управління США з міжнародного розвитку (USAID)	надає підтримку у розвитку підприємницьких навичок та здійсненні планування бізнесу для біженців та внутрішньо переміщених осіб
European Fund for Sustainable Development (EFSD)	Європейський фонд сталого розвитку (EFSD)	підтримує розвиток підприємництва та створення робочих місць у країнах-партнерах, у тому числі у тих, які приймають біженців
<i>у сфері туризму</i>		
UNWTO Tourism for Peace and Development Programme:	Програма Всесвітньої організації туризму (UN Tourism)	спрямована на розвиток туризму як інструменту миру та розвитку. В рамках цієї програми можуть розглядатися проекти з підтримки підприємництва серед біженців, спрямовані на розвиток туристичних послуг та інфраструктури
Refugee and Migrant Response Plan (RMRP)	Регіональна міжвідомча координаційна платформа для реагування на потреби венесуельців (The Regional Inter-Agency Coordination Platform for the Response for Venezuelans)	розробляють плани реагування на кризи з біженцями та мігрантами, включаючи ініціативи з підтримки підприємництва та розвитку туристичних проектів серед біженців
International Organization for Migration (IOM) Livelihood Support Programmes:	Міжнародна організація з міграції в Україні (The International Organization for Migration's (IOM) Mission in Ukraine)	IOM реалізує різноманітні програми підтримки для біженців та внутрішньо переміщених осіб, які можуть включати підтримку у розвитку підприємництва та туристичних ініціатив в Україні
Innovative Support for Promoting Refugee Entrepreneurship in Tourism	Європейський проект TUS для підтримки туристичного підприємництва серед біженців (EU-Funded TUS Project to Support Refugee Tourism Entrepreneurship)	Спільна ініціатива, спрямована на виявлення як успішних практик, так і перешкод, черпаючи висновки з тематичних досліджень, застосованих у країнах ЄС, які борються з кризами біженців, спричиненими вторгненням в Україну. Програма передбачає створення посібника з передової практики для підприємців-переселенців у сфері туризму, який буде підтримуватися матеріалами курсу, веб-сайтом і мобільним додатком. Проект Inspire також має на меті створити базу даних з можливістю пошуку, яка охоплює різноманітну підтримку для підприємців у сфері туризму біженців, включаючи допомогу з освітою, навчанням та фінансуванням, можливості обміну інформацією та послуги з підтримки бізнесу.

Джерело: [8, 10, 12]

В межах сучасних досліджень напрямів розвитку індустрії туризму виокремлюється низка публікацій щодо об'єктивізації таких категорій, як «туристичний потенціал», «туристичні ресурси», «туристично-рекреаційний потенціал» тощо [6, 7.]. В той же час, в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників майже не зустрічається вживання категорії «потенціал туризму» як певного явища, що характеризує можливості та перспективи розвитку туристичної індустрії в межах певних територій. Зауважимо, категорії «туристичний потенціал» і «потенціал туризму» – це поняття, які відображають різні аспекти туристичної індустрії, проте є тісно взаємопов'язаними та взаємозалежними (табл. 2).

Співвідношення категорій «туристичний потенціал» і «потенціал туризму»

Категорія	Визначення	Компонентний склад	Особливості
Туристичний потенціал	сукупність ресурсів, які є наявності в певному регіоні і можуть бути використані для розвитку туризму	включає природні, культурні, історичні, соціально-економічні та інші атрибути, які привертають увагу туристів	може бути оцінений на основі різних факторів, таких як розташування, природні ресурси, історичні пам'ятки, культурна спадщина тощо
Потенціал туризму	можливості та перспективи розвитку туристичного підприємництва в певному регіоні або локації на основі наявного туристичного потенціалу	фактори, які впливають на привабливість регіону для туристів, а саме: інфраструктура, маркетингові зусилля, доступність, реклама тощо	може бути реалізований через розвиток туристичних послуг, маркетинг, інфраструктурні проекти та інші заходи

Джерело: запропоновано автором

Отже, з інформації у табл. 2 можна зробити висновки, що категорія «туристичний потенціал» визначає наявність ресурсів, які можуть привертати туристів, тоді як категорія «потенціал туризму» визначає можливості використання цих ресурсів для розвитку туризму в певному регіоні. Різноманітність наукових поглядів та трактувань зазначених категорій ще раз підтверджує актуальність досліджуваної проблеми, адже важливим чинником розвитку туризму певної дестинації є наявність туристичного потенціалу, а ось фактичний стан його розвитку характеризується можливостями та перспективами розвитку туристичного підприємництва.

Зауважимо, на думку авторів дослідження, концептуальний зміст категорії «потенціал туризму» стосується прихованих можливостей для розвитку та зростання індустрії туризму в межах конкретного регіону. Він включає певний перелік ресурсів, історичних пам'яток, інфраструктури та послуг, які можна використовувати для залучення відвідувачів і стимулювання діяльності, пов'язаної з туризмом. Оцінка потенціалу туризму передбачає ідентифікацію цих активів, визначення їх здатності генерувати економічні вигоди, створювати можливості для працевлаштування, посилювати культурний обмін і сприяти сталому розвитку. Зрештою, реалізація потенціалу туризму вимагає ефективного планування, інвестування, взаємодії центральних органів виконавчої влади із місцевими територіальними громадами, маркетингу та стратегій управління для використання наявних ресурсів і перетворення їх на успішний туристичний досвід.

Особливої актуальності зазначені пропозиції набувають в умовах розроблення механізмів інтеграції ВПО в Україні шляхом залучення їх до туристичного підприємництва, адже потенціал туризму в контексті економічної та соціальної інтеграції переселенців стосується можливостей використання туризму як засобу сприяння інтеграції біженців у громади, які їх приймають. В контексті соціальної та економічної інтеграції біженців, потенціал індустрії туризму може відігравати важливу роль у забезпеченні їхньої успішної інтеграції та включенні у нове суспільство (рис. 2).

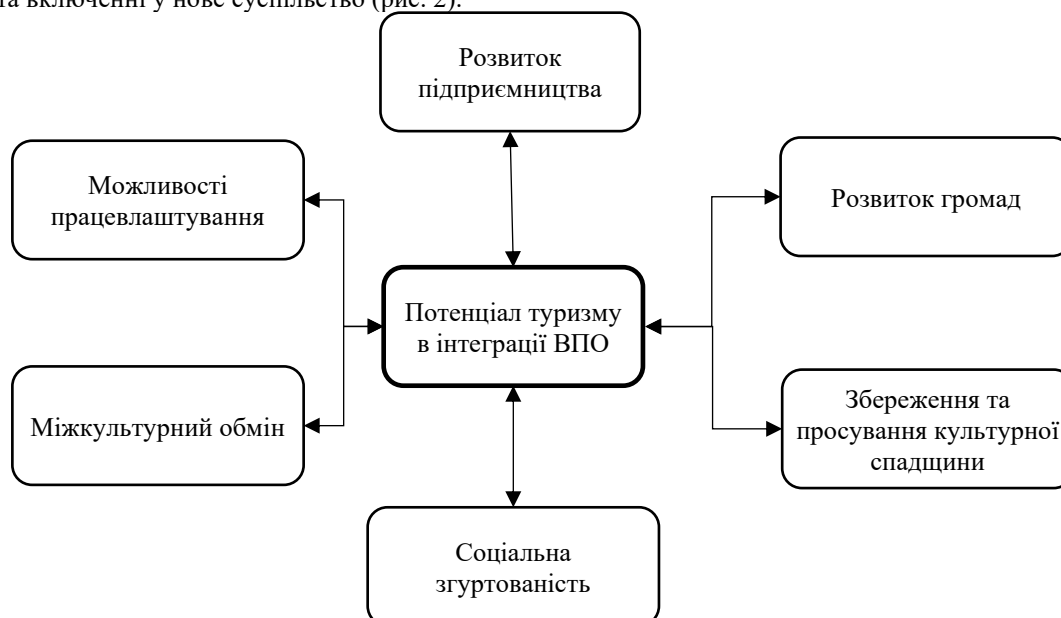

Рис. 2. Потенціал індустрії туризму в контексті соціальної та економічної інтеграції ВПО

Джерело: запропоновано автором

Розглянемо ці аспекти більш детально. Залучення ВПО може сприяти покращенню рівня працевлаштування, адже індустрія туризму може надати переселенцям можливість працевлаштуватись в різних сферах (гостинність, екскурсійні компанії, логістика, збереження культурної спадщини). Широки

можливості для працевлаштування і вибору професійної діяльності у сфері туризму можуть допомогти ВПО стати економічно самодостатніми та інтегруватися в нові територіальні громади.

Реалізація підприємницьких ініціатив у сфері туризму може сприяти започаткуванню власної справи переселенцями, наприклад, відкриття сільських садіб (заклади сільського зеленого туризму), кав'ярень, закладів тимчасового розміщення, організації виробництва крафтової продукції тощо. Ці ініціативи не лише створюють економічні можливості, але й дозволяють переселенцям демонструвати свою культуру та традиції, сприяючи культурному розмаїттю та міжкультурному обміну, завдяки якому вони можуть ділитися своєю культурною спадщиною та традиціями. Реалізація запропонованих вище заходів може в свою чергу сприяти розвитку територіальних громад, адже імплементація на практиці туристичних проєктів може стимулювати економічне зростання, розвиток інфраструктури та розширення можливостей приймаючих територіальних громад. Інвестиції в регіональну інфраструктуру в умовах подальшого розвитку процесів децентралізації можуть створити можливості для працевлаштування та покращення рівня життя як ВПО, так і місцевих мешканців.

Одним із вагомих започаткувань переселенцями у підприємстві в сфері туризму (особливо переселенцями з інших країн) є збереження культурної спадщини та традицій, які вони часто несуть до приймаючих територіальних громад (країн). Індустрія туризму може надати біженцям платформу для збереження, популяризації та святкування своєї культурної ідентичності за допомогою культурних фестивалів, гастрономічних заходів, ремісничих ринків тощо. Це не тільки зберігає їх культурну спадщину, але й збагачує туристичний досвід для відвідувачів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В цілому, туристичне підприємництво може сприяти соціальній згуртованості та інтеграції, об'єднуючи переселенців та мешканців приймаючих територіальних громад в спільних туристичних заходах та ініціативах, що дасть їм можливість відчувати приналежність і визнання, зменшуючи соціальну ізоляцію та сприяючи їх інтеграції. Загалом, потенціал туризму в контексті соціальної та економічної інтеграції біженців полягає в його здатності створювати можливості для працевлаштування, підприємництва, культурного обміну, розвитку громади, розвитку навичок та соціальної єдності. Користуючись перевагами туризму, переміщені особи можуть сприяти економічному, соціальному та культурному життю приймаючих країн і отримувати користь від цього.

Література

1. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyagy-problemy-ta-sposoby-yikh>
3. Закірова С. Нова «Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб»: аналіз і застереження експертів і фахівців. Громадська думка про правотворення. 2021. № 17. С. 4-16.
4. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення (червень 2023 року). URL: https://dtm.iom.int/dtm_download_track/38356?file=1&type=node&bid=26941
5. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. The Displacement Tracking Matrix (DTM). Міжнародна організація з міграції (МОМ). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremishchenniam-zagalne-opituvannya-naselennya>
6. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. — Одеса : ОНЕУ, 2016. — 262 с
7. Туристично-ресурсний потенціал території : підручник / Марта Мальська, Наталія Паньків. — Київ : Видавець ФОП Піча Ю. В., 2022. — 534 с
8. Freudenberg J., Halberstadt J. «How to Integrate Refugees into the Workforce: Different Opportunities for (Social) Entrepreneurship» Problemy Zarządzania 16 (1), 2018. p. 40–60.
9. Harima A., Periac F., Murphy T., Picard S. «Entrepreneurial Opportunities of Refugees in Germany, France, and Ireland: Multiple Embeddedness Framework» International Entrepreneurship and Management Journal 17, 2021. p. 625–63.
10. Livelihood Programming in UNHCR: Operational Guidelines. URL: <https://www.unhcr.org/fr-fr/en/media/livelihood-programming-unhcr-operational-guidelines>
11. Nijhoff K. Refugees Starting a Business: Experiences of Barriers and Needs in the Netherlands. «Journal of Small Business & Enterprise Development», 28 (7). 2021, p. 1057–1074.
12. Newman A., Macaulay L. Refugee Entrepreneurship: A Systematic Review of Prior Research and Agenda for Future Research. International Migration Review. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/01979183231182669>.

13. Ukraine Situation: UNHCR Supplementary Appeal 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-unhcr-supplementary-appeal-2023>

References

1. Vnutrishno peremishcheni osoby. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2023) (*Internally displaced persons. Ministry of Social Policy of Ukraine*). URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Vnutrishni vymusheni peremishchennia: obsyahy, problemy ta sposoby yikh vyrishennia. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2023) (*Internal forced displacement: volumes, problems and ways to solve them. National Institute of Strategic Studies*) URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh>
3. Zakirova S. (2021) Nova «Stratehiia intehratsii vnutrishno peremishchenykh osib»: analiz i zasterezhennia ekspertiv i fakhivtsiv. (*The new «Strategy for the integration of internally displaced persons»: analysis and warnings of experts and specialists*) Hromadska dumka pro pravotvorennia. № 17. С. 4-16.
4. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini opytuvannia zahalnoho naseleння (cherven 2023 roku). (*Report on internal displacement in Ukraine survey of the general population (June 2023)*) URL: https://dtm.iom.int/dtm_download_track/38356?file=1&%3Btype=node&%3Bid=26941
5. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini. The Displacement Tracking Matrix (DTM). Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (IOM). (*Report on internal displacement in Ukraine. The Displacement Tracking Matrix (DTM). International Organization for Migration (IOM)*.) URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremishchenniam-zagalne-opituvannya-naseleannya>
6. Otsinka turystychno-rekreatsiinoho potentsialu rehionu (2016) (*Assessment of the tourist and recreational potential of the region: monograph*): monohrafiia / za zah. red. V. H. Herasymenko. Odesa : ONEU, 2016. 262 c
7. Turystychno-resursnyi potentsial terytorii (2022) (*Tourist and resource potential of the territory*) : pidruchnyk / Marta Malska, Nataliia Pankiv. – Kyiv : Vydavets FOP Picha Yu. V., 2022. 534 c
8. Freudenberg J., Halberstadt J. (2018) «How to Integrate Refugees into the Workforce: Different Opportunities for (Social) Entrepreneurship» *Problemy Zarządzania* 16 (1), p. 40–60.
9. Harima A., Periac F., Murphy T., Picard S. (2021) «Entrepreneurial Opportunities of Refugees in Germany, France, and Ireland: Multiple Embeddedness Framework» *International Entrepreneurship and Management Journal* 17., p. 625–63.
10. Livelihood Programming in UNHCR (2021): Operational Guidelines. URL: <https://www.unhcr.org/fr-fr/en/media/livelihood-programming-unhcr-operational-guidelines>
11. Nijhoff K. Refugees Starting a Business (2022): Experiences of Barriers and Needs in the Netherlands. «*Journal of Small Business & Enterprise Development*», 28 (7), p. 1057–1074.
12. Newman A., Macaulay L. Refugee Entrepreneurship: A Systematic Review of Prior Research and Agenda for Future Research. *International Migration Review*. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/01979183231182669>.
13. Ukraine Situation: UNHCR Supplementary Appeal 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-unhcr-supplementary-appeal-2023>